

ДЕПАРТАМЕНТ „БИЗНЕС АДМИНИСТРАЦИЯ”

Юлиана Божидарова Хаджичонева

**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ И
ПОДОБРЯВАНЕ НА СРЕДАТА ЗА БИЗНЕС
РАЗВИТИЕ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане на
образователна и научна степен “доктор”
по научна специалност “Социално управление”,
научно направление 3.7 “Администрация и управление”

Научен ръководител:
доц. д-р Ангел Георгиев

София

2015

Дисертационният труд е обсъден в назначена от Съвета на департамента комисия и е насочен за защита пред научно жури.

Авторът е докторант на самостоятелна подготовка към Департамент “Бизнес администрация” на Нов Български Университет (НБУ).

Дисертационният труд е в обем от 235 страници и е структуриран в увод (5 стр.), основен текст в три глави (189 стр.), заключение (4 стр.), списък на литературните източници (200 литературни източника и 29 интернет ресурси) и приложения. Дисертацията съдържа 20 таблици, 22 графики и 23 фигури.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на ..... 2015 г. от ..... ч. в зала ..... на НБУ – София на открито заседание на Научното жури, назначено със заповед на Ректора.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се лица в Магистърски факултет на Нов Български Университет - София.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата

Темата за конкурентоспособността и подобряването на средата за бизнес развитие е част от дневния ред на българското общество. Подобряването на бизнес средата се свързва в голяма степен с институциите и политиките за повишаване на качеството на обслужването на бизнеса и подобряване на публичната среда като цяло. Конкурентоспособността и бизнес средата са във фокуса и на политиките на европейско ниво. Редица инициативи на Европейската комисия целят стимулирането на икономическия растеж и заетостта, насърчаването на предприемачеството, подобряването на регулаторната рамка, опростяването на административните процедури, редуцирането на административния товар върху предприятията. Насоките на развитие се налагат и поради икономическата криза след 2008 г. Българската политика е повлияна от европейския модел, а икономическата криза предполага подходящи и наложителни мерки за повишаване на конкурентоспособността на предприятията, насърчаване на икономическия растеж и намаляване на безработицата.

Актуалността на настоящото изследване произтича от социално-икономическата значимост на разглежданата проблематика. Независимо, че избраната тема е актуална и значима, липсват сериозни научни изследвания и достатъчно експертни разработки в областта.

От институциите се очаква да развият и следят отблизо нуждите на потребителите, за да отговорят на изискванията и очакванията на обществото. Те трябва да бъдат готови да формулират и предоставят подходящите политики и инструменти за постоянно и последващо развитие, без спънки за бизнеса. Стремежът е, чрез настоящия труд, да се допринесе за надграждането на постигнатото по отношение на публичните и бизнес политиките и за подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата чрез активно (търсено) взаимодействие и обратната връзка от бизнеса. В допълнение, културата и очакванията на модерното общество са обвързани с постиженията и новостите в областта на съвременните технологии.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на дисертационния труд са политиките, мерките и инструментите за повишаване на конкурентоспособността и подобряване на средата за бизнес развитие, основно чрез облекчаване на административния товар върху бизнеса. Разглеждат се методологиите и методиките за изследване на конкурентоспособността и бизнес средата, модела на стандартните разходи, представляващ експертна методика за измерване на административните разходи и намаляване на административните тежести върху бизнеса.

Предмет на изследването е въздействието на провежданите политики за подобряване на бизнес средата във връзка с модернизиранието на публичната среда за подобряване на конкурентоспособността на българските предприятия. Осъществен е сравнителен анализ, обвързан с европейските политики за управление.

3. Цели и задачи на изследването

Целта на дисертацията е да се предложи усъвършенстван модел за измерване и подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата в България. В тази връзка се разглежда и цялостната публична политика за модернизиранието на обслужването на бизнеса.

За реализиране на посочената цел са поставени следните изследователски **задачи**:

- Да се осъществи научно-теоретичен анализ на основните концепции и понятия, свързани с конкурентоспособността, бизнес средата и взаимовръзката им с публичната среда и съвременните прийоми за управление;
- Да се направи критичен преглед на основните методологии за изследване на конкурентоспособността и бизнес средата, и да се открият базисните факторни влияния чрез сравнителен анализ на моделите за измерване на конкурентоспособността и административните пречки пред бизнеса;

- Да се проследи развитието на политиката за подобряване на бизнес средата като част от политиките за повишаване на конкурентоспособността за развитието на икономиката;
- Да се анализира мястото на политиките за подобряване на административното обслужване и намаляването на административните тежести върху бизнеса;
- Да се анализират политиките и програмите за подобряване на бизнес средата за периода от 2008 г. насам в България;
- Да се формулират обосновани препоръки към политиките за подобряване на бизнес средата и качеството на публичната среда чрез консултации и обратна връзка от бизнеса;
- Да се предложи усъвършенстван модел за измерване и подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата в България.

4. Теза и хипотези

Основната изследователска теза в дисертационния труд е, че редуцията на административните тежести за подобряване на бизнес средата водят до по-добра конкурентоспособност. Това е валидно в още по-голяма степен когато се осъществява в кохерентна (свързана, съгласувана и последователна) среда и в тясно взаимодействие с бизнеса.

В настоящия труд се изследва и анализира правдивостта на две **хипотези**:

- Изграждането на системен, последователен и прозрачен подход за провеждане на политиките за подобряване на бизнес средата и модернизирването на публичната среда води до реален ефект;
- Сравнителните анализи и проучванията за намаляване на административните пречки пред бизнеса допринасят за формулирането на препоръки за усъвършенстване на бизнес средата и конкурентоспособността.

5. Методология на изследването

За постигането на целта на дисертационния труд ще се използват едновременно три подхода на изследване:

- интердисциплинарният;
- нормативният;
- системният подход.

Интердисциплинарният подход се налага поради обвързаността между политическия и икономическия аспект на изследваната проблематика.

Нормативният подход се използва предвид нормативните изисквания по отношение на управлението и администрирането.

Системният подход се изразява в разглеждането на по-общата рамка на управление и икономика, в който контекст се ситуира изследваният проблем като част от процеса за подобряване на управлението и обслужването на бизнеса.

Приложеният интегриран подход отчита взаимоотношността на темите по конкурентоспособност, бизнес среда, стратегическо управление, добро управление, административна реформа, както и осъщественото емпирично изследване.

За решаването на изследователските задачи и доказването на основната теза се ползват инструменти като преглед и обобщаване на източниците за информация, актуализиране на направени проучвания и тяхното доразвиване, научно-теоретичен анализ, събиране, систематизиране и обобщаване на статистически данни, сравнителен анализ на данните, графично, таблично и схематично представяне на информация и статистически данни, извършването на теренни проучвания и интервюта, количествен анализ и др.

6. Достижения на научната мисъл в изследваната проблематика

Съществуващите изследвания, тематично свързани с дисертационната разработка, могат да се обособят в следните групи:

6.1 Теоретични изследвания на конкурентоспособността и бизнес средата

Тук могат да се отнесат разработките на М. Портър (2004), М. Hitt, S. Garelli, R. Lawrence, Ед. Компос, J. Ivanchevich, P. Lorenzi, St. Skinner (1994), P. Krugman (1994), М. Branham, D. Baron (2010), I. Worthington and Ch. Britton (2006), А. Palmer, R. С. Appleby (1991), В. Hartley, Р. Каплан, А. Нийли (2001), П. Дракър (2000), а от българските автори – тези на А. Ковачев (1997), Т. Ненов (2013), Ст. Статев, В. Пиримова, Ст. Ралева и П. Илиев (2007), Й. Илиев (2014), Й. Коев (2013), Г. Маринов, Мл. Велев, О. Гераскова (2009), Ив. Георгиев, В. Хутова, Г. Попов и др. (2008), Б. Боева (2012), М. Рибов (2005), Ал. Томов (2011) и др. В основата си тази група автори акцентира върху същността и възгледите за конкурентоспособността и бизнес средата. Разглеждат се обширно факторните влияния върху конкурентоспособността и бизнес средата, както и политиките при низходяща и възходяща цикличност на икономиката.

Предвид изследванията на административните разходи и административните тежести върху бизнеса е застъпена институционалната икономика и концепцията за транзакционните разходи, която се разглежда основно от Р. Коуз ([1937]2003), като по нея работят и Е. О. Williamson (1985), К. Ароу, Y. Barzel, D. North (1994), В. Chavance (2012), St. Saussier et A. Yvrande-Billon (2007), G. Chobanov and H. Egbert (2007) и др. Сред българските изследователи са Т. Седларски (2012), Д. Тодорова, Т. Попов (2013) и др.

6.2 Практико-теоретични изследвания на конкурентоспособността и бизнес средата

Изследванията на конкурентоспособността и бизнес средата основно се извършват от Световния икономически форум (Индекс за глобалната конкурентоспособност), Международния институт за развитие на мениджмънта, Швейцария (Класация за световната конкурентоспособност) и Световната банка, съвместно с Международната финансова корпорация (Класация за „Правене на бизнес“). Основават се на достиженията на икономическата мисъл и включват под различна форма становища от академичния свят. В областта на изследването са включени и Глобалното проучване на ООН за електронното правителство, Глобалният бенчмарк индекс на сложността и др. изследвания на европейско и национално ниво.

6.3 Модели за измерване и намаляване на административните тежести върху бизнеса

Сред разгледаните в дисертационния труд модели за измерване и намаляване на административните тежести върху бизнеса са Моделът на стандартните разходи, Моделът на стандартните разходи на Европейския съюз, Моделът за измерване “Кафка” и др. подходи за т. нар. “интелигентно регулиране”.

7. Аprobация

Части от дисертационния труд са обсъждани на международни научни и научно-практически конференции и конгреси, работни срещи с предприемачи, мениджъри на микро, малки, средни и големи предприятия, представители на икономическите и социални партньори и на браншови организации, експерти в областта на публичните политики, мениджмънта и административната реформа.

Част от разглежданите проблеми са направени достояние на широката общественост чрез публикуването им в специализирани издания.

Въз основа на научно-практическото изследване е разработено и осъществено емпирично проучване в национален план сред предприемачите и мениджърите на икономическите субекти в България.

Използваната методология и резултатите от изследването могат да се използват като основа за формулирането на публични политики за стимулиране на конкурентоспособността и подобряване на средата за развитие на бизнес в България.

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертационният труд е в общ обем от 235 стандартни страници и е структуриран в увод (5 стр.), основен текст в три глави (189 стр.), заключение (4 стр.), списък на литературните източници (200 литературни източника и 29 интернет ресурси) и приложение. Дисертацията съдържа 20 таблици, 22 графики и 23 фигури.

Структурата на изложението е следната:

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ТАБЛИЦИ, ГРАФИКИ И ФИГУРИ

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И БИЗНЕС СРЕДАТА

- 1.1 Концепции и възгледи за същността на конкурентоспособността
- 1.2 Теоретични постановки и анализ на бизнес средата
- 1.3 Факторни влияния върху конкурентоспособността и бизнес средата.
Фактори за намаляване на административните тежести върху бизнеса

ГЛАВА ВТОРА МЕХАНИЗМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И БИЗНЕС СРЕДАТА

- 2.1 Изследвания на конкурентоспособността и бизнес средата
  - 2.1.1 Същност и характеристики на изследванията
  - 2.1.2 Изследвания на конкурентоспособността и бизнес средата на международно ниво
  - 2.1.3 Изследвания на конкурентоспособността и бизнес средата на европейско ниво
  - 2.1.4 Изследвания на конкурентоспособността и бизнес средата на национално ниво
- 2.2 Условия и фактори за развитие на бизнес средата и насърчаване на конкурентоспособността

2.3 Възможности и мерки за намаляване на административните тежести
върху бизнеса

ГЛАВА ТРЕТА УСЪВЪРШЕНСТВАЩ МОДЕЛ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И БИЗНЕС СРЕДАТА В БЪЛГАРИЯ

3.1 Критерии и мерки за подобряване на конкурентоспособността и
бизнес средата

3.2 Анализ на проведеното емпирично изследване на бизнеса

3.3 Методи при намаляване на административните тежести върху
бизнеса

3.4 Насоки за ефективно взаимодействие при подобряването на
конкурентоспособността и бизнес средата

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

I. Закони и подзаконова нормативна уредба

II. Стратегически документи

III. Монографии

IV. Публикации

V. Изследвания

VI. Интернет ресурси

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1

III. Кратко изложение на дисертационния труд

УВОД

В увода на дисертационния труд се обосновава актуалността на темата и мотивите за нейното изследване. Дефинират се основната цел, обектът и предметът на изследването. Формулират се конкретните изследователски задачи и ограниченията пред изследването. Проследяват се подходите на изследване. Акцентира се върху изследователската теза и хипотезите на изследването. Очертава се структурата на дисертационната разработка.

ГЛАВА ПЪРВА ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И БИЗНЕС СРЕДАТА

Първата глава е фокусирана върху научно-теоретичните основи на конкурентоспособността и бизнес средата. Направен е критичен преглед и анализ на изследвания в областта. Изведени са факторните влияния върху конкурентоспособността и бизнес средата, включително за намаляване на административните тежести върху бизнеса.

Конкурентоспособността е свързана с конкуренцията и конкурентните предимства, като първата, наред със защитата на правото на собственост, е сред основните предпоставки за ефективното функциониране на стопанските субекти. Конкурентните предимства на предприятията водят до растеж на бизнеса, а оттам и на икономиката. Влиянието на бизнес средата върху продуктивността е материален фактор за постигане на конкурентни предимства. В литературата *конкурентоспособността* се разглежда на различни равнища - на продуктите, предприятията, отделните отрасли, регионите, нациите и др.

Акцентът в дисертационния труд е върху конкурентоспособността на национално ниво (държава/икономика) и върху конкурентоспособността на ниво стопански субект. Липсва общоприета дефиниция на конкурентоспособността сред научните среди. Най-общо, конкурентоспособността се дефинира като *способността на предприятието или държавата да произвежда и продава стоки и услуги на даден пазар в сравнение със способността за същото на други предприятия или държави,*

като същевременно постига подобряване на благосъстоянието на своите собственици/служители или граждани.

J. Ivanchevich, P. Lorenzi и St. Skinner (1994) извеждат едно от най-разпространените определения за конкурентоспособността, свързано със *степента на нацията или предприятието да произвежда стоки и услуги, които преминават теста на международните пазари в условията на свободен пазар като паралелно се поддържа или увеличава реалния доход на гражданите или собствениците и служителите на предприятието.*

В глобален мащаб, конкурентоспособността се явява *способността на нациите да създават и поддържат среда, в която предприятията могат да се конкурират* (Международен институт за развитие на мениджмънта, Швейцария).

В едно оригинално изследване, проф. А. Ковачев (2008) успява да операционализира 10-те най-важни параметри, обуславящи конкурентоспособността на националната икономика. Конкурентоспособността се явява преди всичко динамична и в този смисъл неустойчива характеристика на временното състояние на националната икономика.

Комплексният характер на конкурентоспособността на ниво предприятие се подчертава от Г. Маринов, Мл. Велев и О. Гераскова (2009) като относителна величина с дългосрочен характер. Многоаспектността на концепцията за конкурентоспособността налага необходимостта от цялостно познаване и внимателно осмисляне на нейната същност при прилагането ѝ за целите на формирането на политики и програми за развитие на икономиката (P. Krugman, 1994).

Качеството на бизнес средата е сред микроикономическите детерминанти на конкурентоспособността, като политиките и институциите представляват макроикономически фактори на конкурентоспособността (М. Портър, 2004).

Световният икономически форум представя конкурентоспособността като *съвкупност от институциите, политиките и факторите, които определят нивото на производителността*. Налице е взаимовръзка между конкурентоспособността и производителността, като за постигането на

конкурентоспособност на национално ниво и на ниво предприятие е необходима икономия на време. В дисертационния труд се стига до извода, че институциите и държавната политика по отношение на факторите за повишаване на продуктивността е фундамент, върху който да се надграждат усилията на предприятията за нарастването ѝ на ниво стопански субект.

Отношение към тези въпроси имат т. нар. „*транзакционни разходи*“ в рамките на институционалната икономика. Сред изследователите липсва единно мнение за това какво точно представляват транзакционните разходи, но се счита, че не могат да бъдат пренебрегнати в икономическия анализ (Р. Коуз, 2003).

За целите на дисертационния труд се прави обобщение, че транзакционните разходи представляват разходи на време, усилия, търсене на информация и разходи за други ресурси, целящи намаляване на риска при осъществяване на сделка (транзакция) или прехвърляне на права на собственост. Транзакционните разходи са и разходите, които са наложени от институциите (формални и неформални институции, в т. ч. регулациите) или произтичат от и при взаимодействието с тях. Чрез ефективните институции, реално се облекчава тежестта на бизнеса, защото намалява неговите транзакционни разходи. В дисертационния труд тази теза се подкрепя, като се изтъква, че тази взаимовръзка представлява опорна точка по отношение на изследването. От гледна точка на конкурентоспособността и повишаването на икономическия растеж, намаляването на транзакционните разходи води до увеличаване на производителността, а оттам и до положителен резултат за националната икономика. Типичната за стопанските предприятия единна производствена функция на D. North (1994) за преобразуването на ресурсите в стоки и услуги зависи от институциите (освен от технологиите). С други думи институциите се явяват основна променлива, от която зависи крайният резултат от стопанската дейност. В този смисъл, разходите за изпълнение на правни задължения за предоставяне на информация на публичните институции от стопанските субекти са т. нар. административни разходи. Частта от тях, която е свързана със събирането на информация от бизнеса, само поради законово изискване, формира административните тежести.

Обхватът на обществените отношения, определящи публичната среда, предполага основните ѝ елементи: политическа, икономическа, социална, административна и технологична среда и др., които са свързани със структурата и институционалната организация с нормативната база и публичните политики. Бизнесът и бизнес средата не следва да се разглеждат изолирано, а във взаимодействие и развитие на публичната среда и на институциите. Бизнесът е част от цялостния макроикономически кръгооборот, в който държавата е основен агент, и следва да се разглежда в контекста на публичната среда. Стопанските субекти работят в условията на публичната среда в нейния широк и по-тесен смисъл. Към анализа на бизнес средата следва да се подхожда систематично като се търси взаимовръзката между съвременната смесена пазарна икономика, съчетаващ регулативните механизми на държавата, институционалните аспекти и конюнктурните характеристики в икономическото развитие (А. Ковачев, 1997). Бизнес средата се очаква да стимулира инвестиционната активност и да води до нови технологични решения (Й. Илиев, 2014). При по-формализирания подход на разглеждане на бизнес средата, тя е комбинация от вътрешни и външни фактори, които повлияват дейността на икономическите субекти (J. Ivanchevich, P. Lorenzi и St. Skinner, 1994; Worthington и Britton, 2006; C. Appleby, 1991; Г. Маринов, Мл. Велев и О. Герасковар 2009; Т. Ненов, 2012). Външните фактори представляват среда, която се разглежда основно на две равнища: общо/контекстуално и непосредствено/оперативно. Политическата среда оказва влияние върху бизнеса посредством политическата система с нейните институции и процеси, намесата на правителството във функционирането на икономиката и др. Разграничението на икономическата среда от политическата, а и от правната, е условно и спорно. Правната среда се определя от законодателството и нормативната уредба, които влияят върху цялостната дейност на бизнеса. Различен подход към изучаването на бизнес средата е разделянето ѝ на пазарна и непазарна среда (D. Baron, 2010). Първата включва взаимодействията между предприятия, доставчици и потребители (клиенти), които се управляват от пазара и договорите. Втората обхваща взаимодействията между предприятията и индивидите, заинтересованите страни, държавните институции и обществеността, които не се опосредстват чрез пазара. Двете среди са конкурентни. В пазарната среда резултатите се определят от конкуренцията между стопанските субекти

съгласно техните конкурентни стратегии. В непазарната среда законодателството, регулациите, административните решения и обществения натиск са резултат от конкуренцията, включваща индивиди, активисти, заинтересовани групи и стопански субекти. Регулациите коригират пазарните несъвършенства или обслужват интересите на заинтересовани групи (D. Baron, 2010).

Бизнес средата предопределя конкурентните възможности и позиционирането на различните пазари. Затова обвързването на получените гражданственост методики и стандартни подходи за оценка на конкурентоспособността следва да се разглеждат свързано с характеристиките на бизнес средата.

По отношение на факторните влияния върху конкурентоспособността и бизнес средата липсва единно мнение за броя и състава за критериите, показателите или индикаторите. М. Портър формулира четири характеристики: факторните условия; условията на търсенето; свързаните и подкрепящи индустрии, и фирмената стратегия, структура и съперничество. Институциите, управлението и управленските практики са сред основните факторни влияния. Определящо при управлението е прилагането на основни принципи, включително тези за добро управление като отвореност, участие, отчетност, ефективност и последователност. Не трябва да се подценяват психологическите фактори като координацията, приобщаването към общите дела, вдъхновяващото въздействие и др.

ГЛАВА ВТОРА МЕХАНИЗМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И БИЗНЕС СРЕДАТА

Втората глава обхваща механизмите и възможностите за насърчаване на конкурентоспособността и подобряване на бизнес средата. Анализират се международни и национални изследвания на конкурентоспособността и средата за бизнес развитие. Направен е сравнителен анализ на политиките и практиките на европейско ниво, както и конкретните модели и инструменти за намаляване на административния товар върху бизнеса.

Изследванията на конкурентоспособността и бизнес средата позволяват да се установи текущото състояние, да се потвърдят приоритетите, постигането на напредък и информиране на заинтересованите страни (А. Нийли, 2001).

Измерванията на конкурентоспособността и бизнес средата на национално ниво предоставят оценка за потенциала на нациите и техните икономики да постигат висока продуктивност и икономически растеж. Конкурентоспособността като комплексна категория се свързва с фактори като макроикономика, политическа и социална стабилност, ефективен мениджмънт и организация, добри регулации, институционална стабилност и т. н. Авторитетни и с широка популярност в глобален мащаб са изследванията на Световния икономически форум (Глобален индекс за конкурентоспособност), Международния институт за развитие на мениджмънта, Швейцария (Световна класация за конкурентоспособност) и Световната банка, съвместно с Международната финансова корпорация (Класация за „Правене на бизнес“). Други изследвания, разгледани в дисертационния труд, са Глобалното проучване на ООН за електронното правителство, Глобалният бенчмарк индекс на сложността и др. проучвания на европейско и национално ниво.

Глобалният индекс за конкурентоспособността представлява най-изчерпателната оценка за конкурентоспособността в международен план. Изследването очертава двигателите за продуктивността и просперитета на икономиките. Формирани са дванадесет стълба на конкурентоспособността, като се проследява конкурентоспособността по двете направления – макроикономическа и микроикономическа конкурентоспособност. Измерват се и редица други като образованието и обучението, технологичният прогрес, макроикономическата стабилност, доброто управление, пазарната ефективност и др. Стълбовете на конкурентоспособността се отнасят към три основни групи фактори – базисни изисквания; стимули за ефективност и фактори за иновация и съвършенство на бизнеса.

Структурата на Глобалния индекс на конкурентоспособността е представена чрез пирамида, включваща основните групи фактори и дванадесетте стълба на конкурентоспособността, произтичащи от тях (Фигура 1).

Фигура 1. Пирамида на Глобалния индекс на конкурентоспособността

Източник: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2014 – 2015, собствено подреждане.

По линия на макроикономическата вертикала се изследват публичните институции, върховенството на закона и капацитетът на човешките ресурси. Микро направлението е декомпозирано на бизнес среда и стратегии и операции на бизнеса. Бизнес средата се измерва чрез условията на средата (факторните условия като инфраструктури, капиталови пазари и иновации), контекста за стратегиите и конкуренцията, подкрепата и свързаните индустрии и клъстери, условията на търсенето (или детерминантите на националното предимство).

Дванадесетте стълба на конкурентоспособността следва да се разглеждат във взаимовръзка като отворена система, а всеки от тях е оценен поотделно, но те са в зависимост един от друг. Това означава, че положителното развитие в една от областите води до положително въздействие в други и обратното, слабостите в една област водят до отрицателно въздействие в други.

Традиционно, най-проблемните фактори на конкурентоспособността в профила на българската икономика са корупцията, неефективните публични институции (правителството) и достъпа до финансиране. Конкретно в последното проучване за 2014-2015 г. на Световния икономически форум, това

са корупцията, неефективните публични институции и бюрокрацията, достъпът до финансиране, нестабилността на политиките и неадекватно образована работна сила. За периода от 2011 до 2015 г. се наблюдава напредък на България що се отнася до позицията в класацията (съответно от 74 до 54 място), но показателят за общия резултат остава на нива между 4.2 и 4.4. По отношение на един от базисните фактори на влияние, а именно институциите, България се класира на 112 място от 144 за периода 2014-2015 г. (резултат 3.3). По иновации и бизнес съвършенство, страната е на 106 позиция (WEF, The Global Competitiveness Report 2014 – 2015).

Международният институт за развитие на мениджмънта определя средата като насърчаваща или възпрепятстваща способността на бизнеса да се конкурира на пазарите. Обединяват се факторите на конкурентоспособността в четири групи: икономически резултати; ефективност на правителството; ефективност на бизнеса и инфраструктура. Първата група покрива макроикономическата оценка на икономиката. Чрез факторите за ефективността на правителството се оценява доколко публичните политики са благоприятни за конкурентоспособността. Сред критериите са институционалната рамка и бизнес регулациите. Чрез ефективност на бизнеса се оценява доколко националната среда насърчава предприятията да извършват дейността си по иновативен, доходен и отговорен начин. Сред критериите са продуктивността и ефективността, управленските практики и др. Инфраструктурата обхваща оценката за това доколко основните, технологичните, научните и човешките ресурси отговарят на потребностите на бизнеса.

Пет са основните предизвикателства за България за 2015 г., а най-важните са високите нива на корупция и модернизирването на публичната администрация (IMD, World Competitiveness Ranking 2015).

В областта на измерването на бизнес средата, една от най-широко познатите и използвани за анализ е класацията за „Правене на бизнес“ на Световната банка. В нея се отчита нивото на административното обслужване и регулациите на бизнеса и се дава детайлна информация по 10-11 конкретни направления. Включени са определени административни услуги за бизнеса с данни за административните процедури, сроковете и таксите за обслужване,

като например: стартиране на стопанска дейност, разрешение за строеж, регистриране на недвижимата собственост и др.

В класирането на България от 2007 г. насам по отношение на общия индекс и по критерий “стартиране на бизнес” не се наблюдава устойчив напредък. Подобряването на показателите за започване на стопанска дейност в България след 2008 г. е свързано с провеждането на реформата за преминаване от съдебна към административна процедура за търговска регистрация, въвеждането на електронна платформа за предоставяне на онлайн обслужване за стартирането на бизнес в България и премахването на изискването за минимален капитал при създаване на дружество с ограничена отговорност. По-нататъшно развитие към административно оптимизиране отсъства. Сред добрите практики за стартирането на бизнес са електронните административни услуги и обслужването на принципа “едно гише”.

Използването на информационните и комуникационните технологии от правителствата за предоставянето на информация и административни услуги се измерва чрез Глобалното проучване на ООН за електронното правителство. Оценката не се ограничава до административния и финансов капацитет, а включва инфраструктурния аспект, регулаторните постижения и систематичните усилия. Традиционно, България заема последните позиции в класацията за развитие на електронното правителство, в което се оценяват онлайн услугите, инфраструктурата и човешкия капитал. За 2014 г. България е на последно място по развитие на електронното правителство от страните-членки на Европейския съюз, отстъпвайки с 30 позиции спрямо 2008 г. Динамиката на развитието на електронното правителство на България за периода 2008 до 2014 г. показва спад в представянето на страната в рамките на Европейския съюз, което означава, че съвременните технологии не се използват ефективно за оптимизиране работата на институциите.

Релевантно към целите и обхвата на дисертационния труд е изследването за “правенето на бизнес” Глобален бенчмарк индекс на сложността на консултантската компания “ТМФ Груп”, която е активна в сферата на бизнес развитието в глобален мащаб. Индексът подрежда страните по степен на бюрократичност на институциите и административен товар върху бизнеса.

За 2014 г. България заема 65-та позиция от 81 изследвани юрисдикции, в сравнение с 51-во място за 2013 г. (колкото по-назад в класацията е дадена страна, толкова по-малка е бюрокрацията и административните спънки пред бизнеса). Следователно, този резултат показва облекчаване на бизнеса за 2014 г. спрямо 2013 г. като цяло, а България изпреварва редица европейски страни. На шесто място е от държавите-членки на ЕС по липса на затруднения за стопанската дейност. Но, ако се анализират обобщените резултати единствено на въпросите, които изследват възприятията и мненията на бизнеса, то тогава България се качва с 11 позиции по-нагоре в класацията, което означава, че субективно бизнесът смята, че средата за правене на бизнес се е влошила през 2014 г. спрямо 2013 г.

От направения сравнителен анализ в дисертационния труд Глобалният индекс за конкурентоспособност на Световния икономически форум се очертава като най-изчерпателен. За разлика от двата разгледани индекса за конкурентоспособност, Класацията за правене на бизнес е фокусирана изцяло върху някои отделни елементи на бизнес средата, бизнес регулациите и тяхното конкретно приложение. Чрез класациите се получава информация за сравнителните предимства на икономиките, силните и слабите страни на политиките и практиките, и ключовите индикатори за предприемане на реформа и постигане на развитие.

В изследване на бизнес средата на европейско ниво, през 2008 г. административните и регулаторните пречки се очертават като най-голямата трудност за малките и средните предприятия (МСП). Следват мерки за подобряването на достъпа на МСП до пазарите, насърчаването на предприемачеството, подобряването на потенциала за растеж на МСП и засилване на диалога и консултациите с МСП.

При взаимодействието с публичните институции чрез интернет, само около една четвърт от българските граждани използват този канал по данни на Европейската статистическа служба. Малко над 10 % са обаче тези, които изпращат попълнени формуляри по електронен път по данни на Националния статистически институт.

Нагласите на бизнеса и очакванията за икономическата среда се измерват ежемесечно чрез общ показател за бизнес климата и от Националния статистически институт у нас. Проучвания на бизнес средата се правят и от Българска стопанска камара (БСК), Българска търговско-промишлена палата и др. организации. Сред пречките пред бизнеса в анализа на конкурентоспособността на БСК се очертават непредсказуемата нормативна среда, свръхрегулациите и високите административни тежести. Институциите и неефективното административно обслужване са основни проблеми на бизнес средата у нас.

В дисертационния труд са анализирани механизмите за насърчаване на конкурентоспособността и бизнес средата като е очертана ролята на държавата при отделните икономически теории и концепции. Разгледан е цикличният характер на икономиката и обвързаността му с държавната намеса (Томов, 2011; Коландър, 1999; Шумпетер, 1998 и др.). Функциите на държавата са обобщени различно от изследователите (Ст. Статев, В. Пиримова, Ст. Ралева и П. Илиев, 2007; Г. Маринов, Мл. Велев и О. Гераскова, 2009). Направен е анализ на регулирането като основна институция в арсенала на държавата за насърчаване на конкурентоспособността и бизнес средата.

Конкурентоспособността и бизнес средата са изследвани като приоритети в общата европейска стратегическа рамка за развитие, заедно с произтичащите мерки и въведени инструменти, в т. ч. стратегическият документ за малкия бизнес, “МСП теста”, Европейската харта за малки предприятия, “пратеникът” на МСП и т. н.

Сред възможностите и мерките за намаляване на административните пречки пред бизнеса са открити начините за подобряване на правилата, практиките и управлението, предвид това, че административните разходи се явяват значими и икономически непренебрежими (ОИСР, 2002). Направен е преглед на политиките и инструментите, които се използват за целта. Като основен експертен модел се явява моделът на стандартните разходи, който е широко разпространен и приложен сред европейските страни. Използват се и други методики за измерване и редукция на административните разходи като адаптирания към нуждите и ресурсите на Европейския съюз модел на

стандартните разходи, Белгийският индекс на резултатите и моделът за измерване “Кафка” и др.

ГЛАВА ТРЕТА

УСЪВЪРШЕНСТВАН МОДЕЛ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И БИЗНЕС СРЕДАТА В БЪЛГАРИЯ

В Третата глава се прави преглед и анализ на критериите и мерките за подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата и се анализират резултатите от осъщественото емпирично проучване на бизнеса, извеждат се насоки и модел за измерване и подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата.

Анализирането и формулирането на насоки и модели за усъвършенстване към политиката за подобряване на бизнес средата и конкурентоспособността във взаимосвързаност с повишаване на качеството на публичната среда се предхожда от преглед и отчитане на контекста и постигнатото до настоящия момент в България. Акцентът в дисертационния труд е поставен върху периода след 2008 г. Административното обслужване на бизнеса се осъществява в условията на регламентирани стандарти за качество на обслужването и управление чрез харти на клиента. Принципът на “едно гише” е въведен след 2002 г. с Концепцията за подобряване на административното обслужване, Базисния модел на обслужване на “едно гише” и ръководството за подобряване на административното обслужване. Дефинирано е т. нар. “интегрирано административно обслужване”. Тенденцията на възходящо развитие се наблюдава до 2010 г. Към 2013 г. се отчита спад и прилагане на принципа в 74,52 % от институциите, в т. ч. администрациите на национално, регионално и общинско ниво (вж. Доклад за състоянието на администрацията за 2013 г.). Десет години след неговото въвеждане се разработва и приема Базисен модел за комплексно административно обслужване.

Предпоставка за успешното преминаване към интегриране и предоставяне на комплексни административни услуги е стандартизирането на услугите. Началото на този процес се поставя с изготвянето и утвърждаването на списъка на унифицираните наименования на административните услуги след

2006 г. Застъпен е въпросът с развитието на административното обслужване по електронен път и електронното правителство. Според отчетните данни, около 37 % от българските институции предлагат електронно обслужване и около 95 % от предприятията имат достъп до интернет.

Изследванията и анализите в областта на политиките и практиката за намаляване на административните тежести върху бизнеса у нас водят основно до следното:

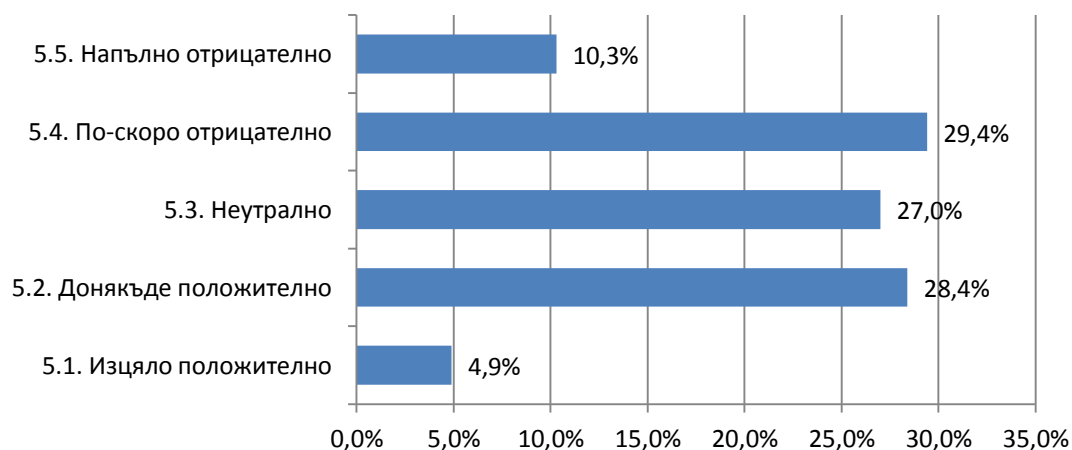
- административната тежест върху бизнеса в България е изчислена на 321 млн. лева, така че да се постигне националната цел от 20 %;
- определената национална цел от 20 % не е постигната в поставения срок за изпълнение на програмата и няма ясни и категорични данни да е постигната до края 2014 г.;
- административната тежест върху бизнеса в България, произтичаща от европейското законодателство, е изчислена на 385 млн. лева;
- наложително е усъвършенстването на цялостния подход, координация, управление, прозрачност и отчетност на системата за редукия на административния товар върху бизнеса и т. н.

В Глава Трета на дисертационния труд е представено проведеното национално емпирично проучване на бизнеса за изследване на въздействието от провежданите публични политики върху подобряване на бизнес средата в България, намаляване на административните тежести и отражението им върху конкурентоспособността на бизнеса. В изследването са обхванати всички икономически сектори в България според Класификацията на икономическите дейности на Националния статистически институт. Микро предприятията са с най-широко участие в проучването: те представляват почти 50 % от всички респонденти. Следват малките предприятия с 25 % участие. Големият бизнес има присъствие в анкетата с 10 %. От респондентите 70 % са предприемачи, собственици на бизнеса или президенти и управители в предприятието.

Цялостното въздействие от политиките за бизнес средата върху стопанските субекти се оценява изцяло положително от почти 5 % от респондентите срещу 10 %, чиято оценка е напълно отрицателна. Близо 30 % от бизнеса заема неутрална позиция. Останалата част от бизнеса е сравнително

поравно разпределен с лек превез към негативната оценка, представено на Графика 1 по-долу.

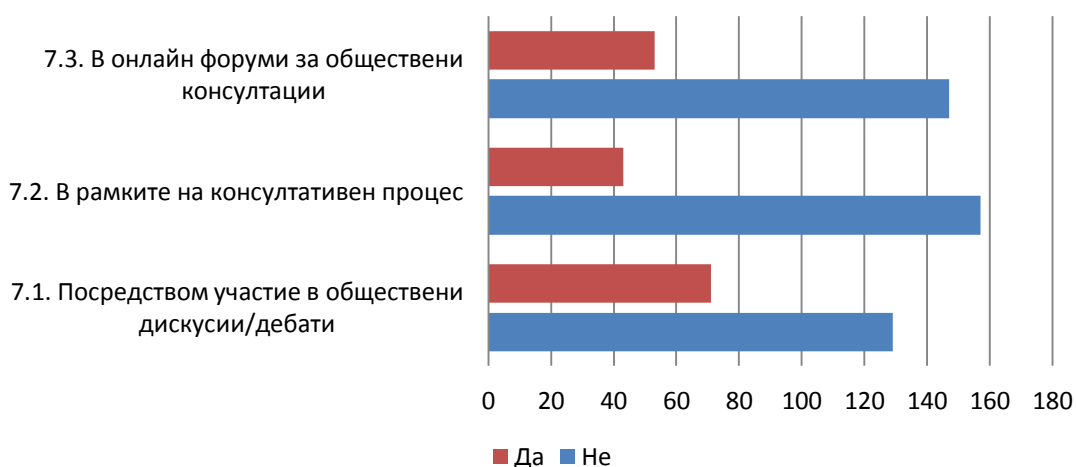
Графика 1. Оценка на въздействието на политиките върху бизнес средата

Източник: Собствено изследване през 2015 г.

Между 20 и 30 % са представителите на бизнеса, които дават предложения за подобряване на политиките за бизнес средата чрез участие в обществени дискусии и дебати, в рамките на консултативен процес или чрез онлайн форуми за обществени консултации. На Графика 2 е представена активността на предприятията в посочените три насоки.

Графика 2. Участие на бизнеса във формирането на политики за бизнес средата чрез предложения

Източник: Собствено изследване през 2015 г.

Част от респондентите посочват, че участват в анкетни допитвания, в които правят предложения за подобряване на условията за бизнес. Алтернативни форми на участие са изброени от 11 респонденти, а именно: чрез предложения към представителни организации на работодателите, дискусии с браншови организации, участие в граждански групи за набиране и представяне на предложения, отворени писма до местната власт, лични разговори с представители на политическо ниво и управленски позиции, собствени анализи и предложения. Направените предложения от бизнеса са взети под внимание едва в 2 % от случаите.

Сред най-ефективните фактори за насърчаване на бизнес средата са намаляване на корупцията, икономическата несигурност и подобряване на работата на съдебната система. Административните тежести се разпознават като един от петте най-значими фактори по-добра бизнес среда. Независимо от това, под 10 % от бизнеса са запознати изцяло с държавната политика за намаляване на административните тежести. Частично са информирани почти 60 %, докато малко над 30 % напълно отричат да познават тази публична политика. Частично въздействие от политиката откриват 48 %, докато 45 % смятат, че няма ефект или не са забелязали да има такъв. Подобряването на административното обслужване е изведено като най-значимо, за да се усети ефект от мерките за намаляване на административните пречки. Предприемането на по-широки консултации с бизнес е следващото по важност действие. Бизнесът счита, че предварителното обсъждане на конкретните предложения и мерки би се отразило положително на въздействието от публичната политика.

Над 85 % от бизнеса прави анализ на административните разходи за административни дейности, които предприятието извършва поради правно изискване, като пълен анализ се извършва от близо 60 % от респондентите на анкетното проучване.

Близо 90 % от респондентите откриват взаимовръзката между намаляването на административните тежести и повишаването на конкурентоспособността на предприятието.

Въз основа на изследванията, резултатите от емпиричното проучване и формулираните насоки за ефективно взаимодействие при подобряване на

конкурентоспособността и бизнес средата е разработен и представен усъвършенстван модел за измерване и подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата у нас.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението се представят най-важните резултати от проведеното изследване в рамките на очертаните в дисертационния труд изследователски области. Формулират се финалните изводи по отношение на изследователската работа и практика в областта на конкурентоспособността, подобряването на средата за развитие на бизнеса и намаляването на административните тежести върху бизнеса.

IV. Насоки на бъдещи изследвания по темата на дисертационния труд

Основните насоки за бъдещи изследвания по темата на дисертационния труд са свързани с резултатите от проведеното изследване и възможностите за постигане на по-висока конкурентоспособност чрез по-добра бизнес среда в България.

Накратко, те могат да бъдат формулирани, както следва:

1. Използване на труда като методологическа и методическа база за задълбочаване на изследванията на бизнес средата и нейното въздействие върху конкурентоспособността на ниво отрасъл и на ниво производствена единица.
2. Разработване на системни емпирични изследвания на единна методологическа основа за подобряване на конкурентоспособността на предприятията, предприемачеството и регионите.
3. Прерастване на труда в монография с подчертано по-критично отношение към анализирани литературни източници и съществуващата практика по измерване на конкурентоспособността, по оценката на бизнес средата и влиянието на управлението върху тези две характеристики на бизнеса.
4. Разработване на препоръки за разработване на интегрирани публични и бизнес политики чрез координация и ефективен мениджмънт за целите на конкурентоспособността.
5. Разработване на учебни курсове и програми за нуждите на предприемаческите университети и изследователски центрове у нас.

V. Справка на основните приноси моменти в дисертационния труд

В дисертационния труд могат да се открият следните основни приноси моменти:

1. Направено е обобщаване, което е критично, допълващо и разширяващо съществуващото познание в теорията и практиката по въпросите на конкурентоспособността и бизнес средата;
2. Извършен е сравнителен анализ, който се явява изходен момент за формулиране на усъвършенстван модел за измерване и подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата у нас;
3. Проследено е развитието на политиките за подобряване на бизнес средата и конкурентоспособността в Европейския съюз, а така също и на тяхното влияние върху осъществяваните национални политики у нас;
4. Осъществено е самостоятелно национално емпирично изследване на бизнеса за въздействието на публичните политики върху бизнес средата и факторите, които оказват влияние върху конкурентоспособността и намаляването на административните тежести върху бизнеса. Създадена е предпоставка за системно наблюдение, анализ на взаимната обусловеност и на връзката между конкурентоспособността, бизнес средата и публичната (институционалната) среда;
5. Разработен и схематично представен е усъвършенстван модел за измерване и подобряване на конкурентоспособността и бизнес средата у нас.

VI. Публикации по темата на дисертационния труд

1. Хаджичонева Ю. (2015). *Административните услуги и условията за бизнес: гледната точка на бизнеса*. Подобряване на административните условия за предприемачество и бизнес. София: Институт за икономическа политика (под печат)

Hadjitchoneva J. (2015). *Administrative Services and Conditions for Business: Viewpoint of the Business*. Improving Administrative Services and Conditions for Entrepreneurship and Business. Sofia: Economic Policy Institute

2. Хаджичонева Ю. (2015). *Конкурентоспособност на българските институции и модернизиране на управлението на човешките ресурси на общинско ниво*. Доклади от Научно-практическа конференция “Човешкият капитал – методология, измерения и практики”. София: НБУ
3. Иванов А. и Ю. Хаджичонева. (2014). *Подходи за изследване на влиянието на бизнес средата върху конкурентоспособността. Бизнес средата в България*. Сборник Том I. Доклади от Международна научна конференция “Икономика и управление в турбулентна бизнес среда”. София: ХТМУ
4. Хаджичонева Ю. (2014). *Сравнителен анализ на методологическите подходи за изследване на конкурентоспособността*. Сборник Том II. Доклади от Международна научна конференция “Икономика и управление в турбулентна бизнес среда”. София: ХТМУ
5. Hadjitchoneva J. (2013). *Promotion and Practices of Interaction: Local Government at District Level and Civil Society in Bulgaria*. Congress proceedings. IV. BlueBlackSea International Congress Politics, Economics and Society: Local and International Perspectives for Conflict Resolution, Cooperation and Democratization. Istanbul: Marmara University

6. Hadjitchoneva, J. “*Business Friendly Administration*”, Research under the Project of the European network on public administration reforms “Facing the challenge how to effectively support public administration reforms by ESF funds”, March 2011, наличен на интернет страницата на мрежата на адрес: www.publicadministrationreform.eu, Януари 2014